

بیانیه مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران

در مورد وضعیت منابع آب کشور در سال آبی ۱۴۰۱-۰۲

علی‌رغم آنچه در برخی از رسانه‌ها درخصوص پربارش بودن سال آبی جاری منتشر شده و این تصور را در اذهان عمومی ایجاد کرده که تنش‌های آبی کشور کاهش یافته است، آمار و ارقام بیانگر شرایط نامطلوب منابع آب کشور در سال آبی جاری است.

شرایط موجود:

- اطلاعات بارش تجمعی از ابتدای مهر ماه سال ۱۴۰۱ تا تاریخ ۲۹ اردیبهشت ماه سال جاری ارائه شده توسط مرکز ملی اقلیم و مدیریت بحران خشکسالی سازمان هواشناسی کشور نشان می‌دهد که در ۲۶ استان کشور کم‌بارشی قابل توجه و بخصوص در استان‌های خراسان رضوی، قزوین، سمنان، سیستان و بلوچستان و تهران کم‌بارشی بسیار شدید نسبت به متوسط بلندمدت گزارش شده است. در میان ۵ استان دیگر تنها استان بوشهر افزایش قابل توجه نسبت به متوسط درازمدت داشته است و در ۴ استان کهگیلویه و بویراحمد، خوزستان، یزد و کردستان افزایش جزئی بارش نسبت به متوسط درازمدت رخ داده است. میزان بارش در کل پهنه کشور از ابتدای مهر ماه سال ۱۴۰۱ تا تاریخ ۲۹ اردیبهشت ماه ۱۴۰۲، بیش از ۲۱ درصد در مقایسه با متوسط بلندمدت بارش کاهش داشته است.
- شاخص‌های خشکسالی مانند SPI و SPEI ۳ ماهه تا ۳۶ ماهه نشان‌دهنده تداوم خشکسالی متوسط تا بسیار شدید در غالب مناطق کشور است. تشدید و تداوم کم‌بارشی و خشکسالی و همچنین افزایش فراوانی این پدیده مخرب در دهه‌های اخیر موجب کاهش رطوبت خاک و رخداد تمام مراحل خشکسالی هواشناسی، کشاورزی و هیدرولوژی در غالب مناطق کشور شده و اثرات آن سبب بروز مسائل اجتماعی-گسترده مانند کاهش معیشت و درآمد کشاورزان، افزایش فقر و مهاجرت اقلیمی و اثرات مخرب محیط-زیستی مانند کاهش دبی رودخانه‌ها، کاهش سرانه آب قابل دسترس و بروز تنش‌های آبی، کاهش آب یا خشک شدن تالابها و دریاچه‌ها و تخریب محیط زیست شده است.
- اطلاعات منتشر شده توسط دفتر اطلاعات و داده‌های آب شرکت مدیریت منابع آب ایران نشان دهنده کاهش حدود ۵۰ درصدی ورودی به سدهای کشور بخصوص در حوضه‌های آبریز فلات مرکزی و شرقی کشور و سفید رود بزرگ نسبت به متوسط ۵ ساله‌ی اخیر است. همچنین در حوضه آبریز شمال غرب کشور شامل ارس و دریاچه ارومیه، حدود ۲۵٪ و در حوضه‌های آبریز کرخه و مرزی غرب نیز ۳۵٪ کاهش ورودی به سدها نسبت به متوسط ۵ سال اخیر گزارش شده است.
- با توجه به تداوم خشکسالی هواشناسی در عمده‌ی مساحت کشور، حجم ورودی و ذخیره سدها نسبت به متوسط ۵ ساله اخیر، در مناطق پهناوری از کشور بخصوص در استان‌های تهران، خراسان رضوی، اردبیل،

آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، هرمزگان، خراسان شمالی، همدان، گلستان، سیستان و بلوچستان، مازندران، گیلان، کرمان و مرکزی کاهش قابل ملاحظه‌ای یافته است.

ملاحظات آب شهری:

- انتظار می‌رود استان‌های که در آنها حجم ورودی و ذخیره سدها کاهش قابل ملاحظه داشته است از نظر تأمین آب شرب شهری با چالش‌های اساسی روبرو شوند. لذا، مشارکت گسترده مردمی برای همکاری در کاهش مصارف آب شرب و اجرای برنامه‌های مدیریت مصرف آب نظیر توزیع اقلام کاهنده مصرف آب، کنترل فشار و استفاده از ابزارهای تشویقی و تنبیهی اقتصادی بخصوص در شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها برای عبور از تابستان سال جاری ضروری است. این امر مستلزم هم‌افزایی سمن‌ها، شهرداری‌ها، رسانه‌ها، دستگاه‌های مختلف دولتی و سایر قوا برای تقویت اجرای برنامه‌های مدیریت مصرف آب شرب است.
- اعمال مدیریت کاهش قابل ملاحظه مصرف آب فضای سبز هم از منظر کاهش برداشت آب و هم از منظر جلب مشارکت شهروندان ضروری است.
- اطلاع‌رسانی شفاف در مورد محدودیت‌های کمی و کیفی در تأمین آب شهرها در ماه‌های پیش روی سال آبی جاری پیش نیاز جلب مشارکت‌های مردمی در مدیریت مصرف آب است.
- به جای حفر چاه‌های جدید برای تأمین آب شرب در مناطقی که سدها از ذخیره کافی برخوردار نیستند تا حد امکان از چاه‌های موجود کشاورزی کمک گرفته شود.
- بازچرخانی آب شرب نباید منجر به بارگذاری جدید بر منابع آب گردد.
- در مناطق مرزی بخصوص نوار مرزی شرق، استفاده از تمام ظرفیت‌های دیپلماسی فعال بر مبنای منافع مشترک برای تحقق حق‌آبه ایران از منابع آب مشترک ضروری است.

ملاحظات آب کشاورزی:

- توصیه می‌شود مشوق‌هایی برای جلوگیری از انجام کشت تابستانه محصولات پرآب‌بر در مناطق دارای خشکسالی هواشناسی شدید و بسیار شدید در تابستان ۱۴۰۲ تعریف و اجرایی شود.
- به جای پرداخت خسارت خشکسالی به کشاورزان آسیب‌دیده از کم‌بارشی‌ها بعد از وقوع خشکسالی، از رویکرد پرداخت برای خدمات اکوسیستمی به صورت پیشگیرانه استفاده شده و قبل از وقوع خشکسالی، همکاری کشاورزان آسیب‌پذیرتر در برنامه‌های حفاظت از منابع آب و خاک جلب شود.
- از ظرفیت‌های شبکه ترویج در بخش کشاورزی برای آگاهی‌بخشی به کشاورزان در مورد وضعیت وخیم منابع آب استفاده شود.

ملاحظات حکمرانی آب:

- جلوگیری از هر گونه افزایش مصرف آب (تبخیر و تعرق) در قالب برنامه‌های توسعه ضروری است. در این مورد لازم است بخش آب دولت به صورت شفاف و در محضر افکار عمومی در خصوص زیان بار بودن این گونه برنامه‌ها اطلاع‌رسانی نماید.
- پیشی گرفتن کاهش حجم ذخیره سدها نسبت به کاهش بارش متوسط حوضه‌ها نشان‌دهنده افزایش روزافزون برداشت‌های مستقیم آب از رودخانه در حوضه‌های بالادست سدهاست. اقدام عاجل در مورد ساماندهی حق‌آبه‌های آب سطحی و صدور پروانه بهره‌برداری و تفکیک بهره‌برداران مجاز و غیرمجاز آب سطحی ضروری است. شایان ذکر است که وزارت نیرو از سال ۱۳۶۱ تاکنون براساس قوانین و مصوبه‌های مختلف موظف به صدور پروانه برای بهره‌برداران از آب سطحی بوده است که این امر به عنوان اولین پیش-نیاز حکمرانی بر منابع آب سطحی (به عنوان مصداقی پیچیده از مشترکات) هنوز محقق نشده است
- مستندسازی جامع و دقیق اثرات تغییر اقلیم بر آب و هوا، تبخیر و تعرق و منابع آب کشور پیش‌نیازی برای شروع فرآیند اصلاح نظام بازتخصیص آب است. این مهم سال‌هاست که به تأخیر افتاده است و شدت‌گرفتن بیش از پیش تنش‌های آبی، می‌تواند پیچیدگی‌های اجرایی و حقوقی تحول در نظام تخصیص آب کشور را صد چندان کند.
- همکاری فرابخشی و فراقوه‌ای در مدیریت تنش‌های آبی در سال جاری و سال‌های مشابه ضروری است. تقویت ظرفیت‌های نهادی موجود نظیر شورای عالی آب، کارگروه ملی سازگاری با کم‌آبی و تشکیل شورای ملی گفتگوی آب (پیشنهاد مشترک اتاق بازرگانی و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی) می‌تواند هزینه‌های عبور از تنش‌های آبی جاری و پیش رو را کاهش دهد.
- اجرای برنامه‌های مدیریت مصرف آب بخصوص برنامه ملی سازگاری با کم‌آبی بایستی با جدیت دنبال شود. طرح‌های تأمین آب از منابع آب متعارف و نامتعارف از ظرفیت کافی برای جبران کم‌آبی موجود برخوردار نیستند.
- اصلاح سیاست تجارت محصولات کشاورزی بر مبنای تجارت آب مجازی هوشمندانه، واردات محصولات پرآب بر و حمایت از صادرات محصولاتی که تولید آنها نیاز به آب کمتری دارد.
- تأکید بر بکارگیری تدابیر لازم برای تولید در محیط‌های کنترل‌شده گلخانه‌ای
- توسعه اجرای کشاورزی حفاظتی، تأمین بذور کم‌آب‌بر، مدیریت نوع و میزان مصرف کود به منظور تقویت مقاومت نسبی گیاهان، اصلاح نظام کشت، اصلاح تاریخ کشت محصولات، ترویج و معرفی گیاهان جایگزین در مناطق مناسب با گیاهان پرآب، توجه خاص به ایجاد زنجیره ارزش تولیدات کشاورزی
- استفاده از ظرفیت‌های بخش خصوصی و بخصوص بهره‌برداران در مدیریت آب با اولویت مناطق بحرانی